

УДК 378.371:53:656.6

Василь Чернявський,
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету судноводіння
Херсонської державної морської академії

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ

У статті визначено шляхи розв'язання проблеми запровадження компетентісного підходу до організації освітнього процесу у морських вищих навчальних закладах з метою підвищення ефективності підготовки фахівців. Запропоновано методичні підходи до розроблення моделі освітнього процесу на основі компетентісного підходу в умовах інтеграції фундаментальної та фахової спрямованості навчання. Описано компетентісну модель підготовки морських фахівців з урахуванням міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін різних циклів. Визначено підходи до коригування навчальних планів спеціальностей на основі вимог компетентісного підходу, роботодавців та міжнародних нормативних документів, що регламентують підготовку морських фахівців.

Ключові слова: компетентісний підхід в організації освітнього процесу, ступенева підготовка морських фахівців, методична система підготовки морських фахівців на основі компетентісного підходу.

В статье определены пути решения проблемы внедрения компетентностного подхода к организации образовательного процесса в морских высших учебных учреждениях с целью повышения эффективности подготовки специалистов. Предложены методические подходы к разработке модели образовательного процесса на основе компетентностного подхода в условиях интеграции фундаментальной и профессиональной направленности обучения. Описана компетентностная модель подготовки морских специалистов с учётом межпредметных связей учебных дисциплин разных циклов. Определены подходы к корректировке учебных планов специальностей на основе требований компетентностного подхода, работодателей и международных документов, регламентирующих подготовку морских специалистов.

Ключевые слова: компетентностный подход в организации образовательного процесса, уровневая подготовка морских специалистов, методическая система подготовки морских специалистов на основе компетентностного подхода.

The article identifies ways to address the implementation of competent approach to the organization of educational process in higher educational

institutions sea in order to increase the effectiveness of training. Methodical approaches to the development of a model of the educational process on the basis of competence hike in terms of integration of fundamental and professional orientation training. Described competence model of training marine specialists, taking into account inter-subject relations disciplines different cycles. Approaches to the adjustment of curricula of specialties based competency approach the requirements of employers and international documents regulating the training of marine specialists. It is established that the creation of methodical system of training marine specialists on the basis of competence approach requires improvement of existing and development of new methodological support. It was stated that the first priority of marine institutions of higher education is to provide the conditions for the acquisition of competences by cadets and their fundamental unity and training.

Key words: *competence approach in the organization of educational process, tier training marine specialists, methodical system of training marine specialists on the basis of competence approach.*

Головною метою колективів морських вищих навчальних закладів є підвищення рівня якості освіти морських фахівців, конкурентоспроможних на світовому ринку праці шляхом експериментального відпрацювання найбільш ефективної методики ступеневої підготовки морських фахівців, яка б поєднала в собі національні позитивні традиції морської освіти та світові досягнення у навчанні на засадах компетентнісного підходу. Але реалізація зазначених завдань пов'язана з багатьма проблемами, зумовленими як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Безумовно, головною з цих проблем слід вважати недосконалість переліків загальних (ключових) і специфічних (предметних) компетентностей, їх обґрунтування та розмежування. Але очевидно, що для майбутніх морських фахівців необхідним є підсилення фундаментальної підготовки з дисциплін природничо-математичного циклу, зокрема, з фізики. І це слід врахувати у процесі визначення цілей та завдань, змісту, форм, методів і засобів навчання курсантів та студентів морських навчальних закладів в умовах запровадження компетентнісного підходу до організації освітнього процесу.

Теоретичне обґрунтування і розроблення засад організації навчального процесу на засадах компетентнісного підходу знаходиться в Україні на початковому етапі свого розв'язання, незважаючи на те, що різні аспекти цієї проблеми висвітлювалися в працях багатьох українських та зарубіжних науковців. У методиці навчання фізики досліджувались такі напрями проблеми розвитку навчально-пізнавальної компетентності та відповідних компетенцій: залучення учнів та студентів до навчально-пізнавальної, зокрема дослідницької, діяльності та керування нею (П. С. Атаманчук, В. О. Буров, С. П. Величко, Є. В. Коршак, О. В. Сергєєв, М. І. Шут та ін.); розвиток мотивів навчально-пізнавальної діяльності

(С. І. Жмурська, В. В. Іллюшко, Л. В. Ковальчук, Л. В. Мініч та ін.); ознайомлення із методами наукового пізнання (М. Г. Голін, О. І. Ляшенко, М. Т. Мартинюк, В. В. Мултановський, В. Г. Розумовський, Б. А. Сусь та ін.); розвиток загальнонавчальних умінь (Н. А. Бабаєва, І. В. Коробова, В. В. Мендерецький, В. Д. Шарко, В. Д. Сиротюк, В. І. Тищук, А. В. Усова та ін.); взаємозв'язок навчання фізики з практикою (О. І. Бугайов, Г. П. Стефанова, В. Г. Разумовський, Н. В. Шиян, О. А. Ябурова та ін.).

Проте наявний науковий доробок вимагає узагальнення та систематизації, а також трансформування напрацьованих методичних підходів безпосередньо на професійну підготовку морських фахівців, оскільки у цій галузі зазначена проблема не розв'язується у достатній мірі.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад розробки методичної системи запровадження компетентісного підходу до організації освітнього процесу в системі ступеневої підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Зрозуміло, що ефективність системи професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі на сучасному етапі розвитку освіти в Україні, враховуючи євроінтеграційні процеси, визначається адекватним вибором цілей і завдань, організаційних форм, методів і засобів навчання у їх раціональному поєднанні. Орієнтація на інноваційні технології навчання пов'язані з запровадженням компетентісного підходу приводить до суттєвих змін його змістової і процесуальної складових, детермінує модернізацію традиційної системи навчання, розробку і реалізацію нової методичної системи.

Сучасний етап розвитку освіти пов'язаний з особистісно-орієнтованим діяльнісним підходом до навчання. Тому одним із аргументів на користь запровадження компетентісного підходу є необхідність узгоджувати освітні системи в глобалізованому світі з метою надання молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті. Головна особливість такого підходу полягає у перенесенні акцентів з процесу навчання на його результати, якими є компетентності. Останні не є ізольованими одиницями навчальних планів, вони втілюють елементи академічної та професійної освіти, оцінку попереднього досвіду навчання та тенденції до подальшого розвитку.

На жаль, як показують дослідження, традиційне навчання має суттєві недоліки: усереднений загальний темп вивчення матеріалу; єдиний усереднений обсяг знань, що засвоюють студенти; значна питома вага знань, що отримують студенти в готовому вигляді через викладача без опори на самостійну роботу; недостатнє сприйняття викладачем чи засвоїли студенти навчальний матеріал; домінування словесних методів викладання матеріалу, що створює об'єктивні передмови розсіювання уваги; складність самостійної роботи студентів з підручником; домінування навантаження на пам'ять студентів, тому що необхідно

відтворювати навчальний матеріал (у кого пам'ять краща, той більш успішно відтворює, але у майбутній професійній діяльності ці методи заучування і точного відтворення інформації не застосовуватимуться); студент не підготовлений до тих форм роботи, які зустрічаються у професійній практиці (вміння знаходити необхідну інформацію для певного виробничого рішення, вміння знаходити самостійне творче рішення в складних умовах).

Очевидно, що суттєве поліпшення професійної підготовки майбутнього фахівця морської галузі можливе за умови розробки сучасних теоретичних і методичних засад навчання на основі компетентісного підходу та впровадження у освітній процес морських навчальних закладів методичної системи, в основу якої покладено принцип інтеграції гуманітарної, фундаментальної та професійної підготовки шляхом розробки цілісної компетентісної моделі морського фахівця. Це зумовить:

- приведення у відповідність змісту підготовки майбутніх морських фахівців сучасним вимогам Міжнародної морської організації і актуальним вимогам розвитку особистості;

- інтеграцію традиційних засобів навчання і нових як чинника підвищення інтенсивності й результативності освітнього процесу, а також активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, розвитку їх творчої активності;

- посилення мотивації навчально-пізнавальної діяльності до здобування знань та оволодіння фаховими компетентностями, реалізацію особистісно-орієнтованого підходу;

- підвищення рівня професійної підготовки і, як наслідок, більш ефективне формування фахових компетентностей курсантів та студентів, потрібних для роботи на флоті;

- урізноманітнення форм, методів і засобів залучення студентів до участі в освітньому процесі;

- залучення курсантів до продуктивної науково-дослідної діяльності, що сприятиме не лише розширенню теоретичної бази фундаментальних та фахових знань, але й виявленню та розвитку творчого потенціалу особистості.

Застосування компетентісного підходу обумовлює трансформацію освітніх результатів і задає вектор подальших змін всієї безперервної педагогічної системи. При правильній організації освітнього процесу, з дотриманням загальних дидактичних принципів навчання на компетентісній – діяльнісній основі, у студентів формуються здатності застосовувати весь запас компетентностей для вирішення навчальних або практичних проблем. Необхідною умовою в контексті виявлених в ході моделювання зв'язків, є принцип наступності в побудові дидактичної системи безперервної освіти.

Перехід до компетентісного підходу породжує щонайменше три

зміни у способі розуміння освіти:

1. Від викладачів потрібно чітко визначати власні кінцеві цілі у навчанні студентів.

2. Вони повинні відтепер формулюватися в термінах знань – результатів навчання, які повинен здобути студент, у той час як академічні траєкторії навчання в цілому задумані згідно внутрішній логіці змісту дисципліни або модуля.

3. Ці цілі повинні виражатися в термінах здобуття компетентностей, тобто виходячи з способів для дії і мислення у світі, яким, як вважається, студент повинен управляти по виході з системи освіти. Це ще більш ново, тому що традиційно університетська освіта була теоретичною, а застосування і мобілізація знань у реальності розглядалося як доповнення.

Щодо понять «компетентність» й «компетенція», то вони розглядаються багатьма науковцями в різних тлумаченнях і значеннях. На теперішній час науковці у світі не прийшли до визнання та затвердження якогось певного розуміння.

Для того, щоб не витратити час та не входити в полеміку, ми пропонуємо дотримуватись наступних визначень цих понять. В «Національному освітньому глосарії: вища освіта» зазначено, що компетенція – це надані (наприклад, нормативно-правовим актом) особі повноваження, коло її службових та інших прав і обов'язків. Слід розрізняти поняття компетенції від компетентності, як набутих реалізаційних здатностей особи. Тобто можна сказати, що термін «компетенція» застосовується до особи – це коло питань та коло повноважень, у яких особа повинна мати певні знання, досвід.

Наприклад, третій помічник капітана не може керувати навантаженням судна – це не його компетенція (не його коло повноважень – інша кваліфікація). Компетенції – це вимоги, прописані іншими людьми до певної посади.

Якщо проаналізувати міжнародну Конвенцію про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ) з Манільсьськими поправками 2010 року, затвердженою Міжнародною морською організацією (ІМО), то можна побачити, що глава II «Стандарти стосовно капітана та палубної команди», глава III «Стандарти стосовно машинної команди» – це є компетенція тому, що встановлюється коло питань, у яких претендент на посаду судноводія або механіка, електромеханіка повинен мати певні професійні знання.

Результати аналізу та узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «компетентність» дали змогу прийняти таке робоче трактування означеного терміну: компетентність – це здатність і усвідомлена готовність особистості до реалізації набутої системи знань, умінь, навичок, розуміння і прагнення до розв'язання актуальних професійних завдань у конкретних життєвих умовах, а також для оцінки знайдених рішень та подальшого

розвитку власного підходу до типових або непередбачуваних дій з передбачуваними можливими наслідками та відповідальністю за них.

У процесі створення методичної системи запровадження компетентісного підходу до організації освітнього процесу в системі ступеневої підготовки майбутніх фахівців морської галузі передбачається:

- розробка авторських галузевих стандартів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» та ступенем вищої освіти «бакалавр» на засадах компетентісного підходу за всіма спеціальностями підготовки морських фахівців;

- організація науково-методичного супроводу запровадження компетентісного підходу до організації освітнього процесу у морських навчальних закладах, як системи професійної педагогічної й управлінської діяльності зі створення соціально-педагогічних умов для розвитку освітньої системи Херсонської державної морської академії та суб'єктів педагогічного процесу;

- розробка компетентісної моделі та структурно-логічної схеми підготовки морських фахівців усіх спеціальностей і усіх рівнів з урахуванням міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін різних циклів;

- перегляд методики навчання відповідних навчальних дисциплін усіх циклів та системи формування загальних і фахових компетентностей з урахуванням необхідності переходу від традиційних монологічних методів навчання в межах однієї навчальної дисципліни до суб'єкт-суб'єктних, комунікативних методик. Це стосується навчальних дисциплін як гуманітарного, фундаментального циклів, так і професійно-орієнтованих дисциплін;

- подальше запровадження і вдосконалення методики комунікативного навчання англійської мови, а також запровадження елементів комунікативного навчання до вивчення фахових дисциплін;

- запровадження модульного підходу до організації освітнього процесу, який має на меті поетапне і взаємопов'язане оволодіння курсантами окремими компетентностями у рамках навчального модуля і з урахуванням послідуючого поєднання окремих компетентностей у професійну компетентність. При введенні модульного навчання освітні програми повинні розроблятися у залежності від цілей освіти в цілому. Тобто в модуль вкладається тільки той навчальний матеріал, який є складовою у формуванні певної компетентності без засвоєння курсантами так званих «мертвих знань», які не беруть участі у формуванні даної компетентності. На основі модульного навчального плану розробляється навчальний план із формуючих модулів (навчальних дисциплін), що деталізує підготовку фахівців відповідного рівня і спеціальності і в той же час передбачає навчальний матеріал як складову професійної компетентності;

- перегляд змістової складової навчальних дисциплін гуманітарного

та фундаментального циклів і їх чітка прив'язка до професійної підготовки фахівця, що дасть можливість курсанту у процесі навчання набути необхідних у подальшій професійній діяльності загальних компетентностей (соціальних та фундаментальних);

– розробка нових форм і методів оцінювання. Перехід до трьохрівневого контролю набутих курсантами знань, умінь та професійних навичок. Якщо при традиційному підході контроль за навчальними досягненнями курсанта здійснювався у два етапи – поточний контроль та контроль під час заліково-екзаменаційних сесій, то при запровадженні компетентісного підходу передбачено перехід до трьох етапів контролю, а саме: поточний контроль, що здійснюється викладачем за результатами засвоєння курсантами змістових модулів навчальних дисциплін (тематичне оцінювання); оцінювання формуючих модулів (навчальних дисциплін) під час заліково-екзаменаційних сесій; завершальне інтегральне оцінювання рівня оволодіння певними компетентностями курсантом у залежності від етапу навчання, що здійснюється відповідними комісіями і має забезпечити накопичувальну основу для відчуття майбутнім фахівцем компетентності у вибраному фаху.

Очевидним є той факт, що компетентності уточнюються професійними навичками, які у свою чергу в кінцевому результаті уточнюються більш вузькими результатами навчання, які є мінімальними будівельними блоками для побудови навчального плану, а у подальшому основними елементами у заходах із забезпечення якості програми підготовки морських фахівців.

Сучасними стандартами вищої освіти та новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» підкреслюється, що розвиток і формування універсальних навчальних дій як основи майбутніх компетентностей здійснюється в рамках навчальних завдань і навчальних ситуацій, що конструюються в процесі навчання конкретних предметів або модулів. Компетентності розвиваються за допомогою не завжди однієї навчальної дисципліни, а можливо і деякого циклу навчальних дисциплін (математично-природничих, гуманітарних, загально-професійних, професійних). Тому в рамках реалізації компетентісного підходу у навчанні необхідно враховувати важливу специфіку – міжпредметність (міжпредметну інтеграцію) в рамках побудови ефективної педагогічної системи формування професійно-значущих компетентностей. Це означає, що в процесі моделювання освітнього процесу необхідно обмежити взаємопов'язані предметні області розглянутих процесів переліком певних навчальних дисциплін. Доречно об'єднувати їх в модулі навчальних дисциплін, вплив яких на формування освітнього результату, вираженого комплексом (специфікацією) фахових та загальних компетентностей максимально ефективний.

Внаслідок проведеного системного аналізу керівних документів

ІМО, програм підготовки морських фахівців в інших країнах ми вважаємо, що найбільш ефективна система організації навчально-виховного процесу ґрунтується на модульній побудові навчального плану.

На наш погляд, реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців морського та річкового транспорту передбачає такі етапи:

1. Визначення профілів та програм підготовки (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр) та створення компетентнісної моделі морського фахівця випускника академії, коледжу, ліцею.

2. Визначення кінцевих результатів навчання.

3. Визначення структури навчання: розподіл навчального навантаження на модулі та кредити ECTS.

4. Визначення викладачами структури навчальної програми модуля. Визначення змісту викладацької діяльності професорсько-викладацького складу.

5. Визначення та організація навчальної діяльності курсантів.

6. Оцінювання навчальних досягнень курсантів та порівняння досягнутих кінцевих результатів навчання із запланованими результатами навчання.

7. Заходи із забезпеченням якості морської освіти та навчальних програм для отримання ступеню вищої освіти.

Таким чином, перед спеціалізованими та допоміжними кафедрами морських вищих навчальних закладів на сьогодні постає важливе і першочергове завдання – організація і методичне супроводження означених етапів підготовки морських фахівців. Виконання цих завдань передбачає коригування галузевих стандартів вищої освіти морських спеціальностей та експериментальних навчальних програм і навчально-методичних комплексів дисциплін на основі компетентнісного підходу, що дасть можливість врахувати напрацьовані на попередніх етапах результати дослідно-експериментальної роботи та новітні тенденції у морській освіті України та світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болонский процесс (на основе опыта мониторингового исследования): глоссарий / [авт.-сост.: В. И. Байденко, О. Л. Ворожейкина, Е. Н. Карачарова и др.]; под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко и д-ра техн. наук, проф. Н. А. Селезневой. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки спец., 2009. – 148 с.
2. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м. Київ: [у 2 ч.]. Ч. 2 / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. І. Ляшенко (заст. голови) та ін.] – К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014 – 292 с.

3. Пасічник Ю. А. Європейські перспективи і використання компетентнісного підходу при викладанні курсу фізики // Ю. А. Пасічник, Г. О. Шишкін // Безперервна фізико-математична освіта: проблеми, пошуки, перспективи : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Бердянськ : БДПУ, 2007. – С. 92–95.
4. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. А. Петрук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 36 с.
5. Чернявський В. В. Компетентнісний підхід як чинник забезпечення вимог до підготовки фахівців морської галузі // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. Випуск 20. Управління якістю підготовки майбутнього вчителя фізико-технологічного профілю. – Кам'янець-Подільський, 2014. С. 230–232.
6. Чернявський В. В. Стандартизація підготовки фахівців морської галузі на засадах компетентнісного підходу // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Сер. : Педагогічна. – 2013. – Вип. 19. – С. 250–253.
7. Шишкін Г. О. Інтеграція знань в системі фахової підготовки студентів / Г. О. Шишкін // Сучасні проблеми та перспективи навчання дисциплін природничо-математичного циклу: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (09–10 жовтня 2013 р., м. Суми). – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – С. 45–48.
8. Шут М. І. Методологічні аспекти підготовки фахівців з фізики / М. І. Шут, Л. Ю. Благодаренко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 3 «Фізика і математика у вищій і середній школі»: Збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Випуск № 2. – С. 20–22.